

پیشینه فعالیت‌های حدیثی در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

علی‌اکبر کریمی میهن*

نوشتار، با توجه به اهمیت حدیث، اشاره‌ای گذرا به تاریخچه فعالیت‌های حدیثی انجام‌شده در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی می‌شود و سیر تکاملی فعالیت‌ها و محصولات حدیثی و یا مرتبط با حدیث معصومان(علیهم السلام)، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نقطه آغاز

روزهای آغازین کار مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، در سال ۱۳۶۸ در حالی رقم خورد که عرضه متون مقدس قرآن و حدیث و آسان‌سازی دسترسی کاربران به این کلمات نورانی، از مهم‌ترین آرزوها و اهداف دست‌اندرکاران این مرکز مبارک به شمار می‌آمد. نخستین کار مرکز که در حقیقت قبل از تأسیس رسمی آن انجام شد، کار بر روی ۱۰ جلد از بحار الأنوار و رجال و تهذیب شیخ طوسی(ره) بود؛ پروژه‌ای که در سال ۶۷ انجام شد و نتیجه آن، در نمایشگاهی در مدرسه دارالشفاء قم در معرض دید عموم قرار گرفت (مینیایی، ۱۳۸۸: ۹۶).

پس از تأسیس رسمی مرکز در سایه رهنمودها و حمایت‌های مقام معظم رهبری در سال ۱۳۶۸، گام‌های بعدی، یکی پس از دیگری برداشته شد که فعالیت‌های قرآنی و حدیثی در رأس آنها بود. البته تولید این محصولات در آن روزگار، یک شاهکار به حساب می‌آمد و همیشه تعجب

چکیده

بنیان فعالیت‌های مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، در طی سی سال که از راه‌اندازی آن می‌گذرد، بر ارائه متون دیجیتالی و پژوهش و فراوری منابع و متون اسلامی، با محوریت قرآن کریم و احادیث پیامبر و ائمه معصوم(علیهم السلام) شکل گرفته است. این فعالیت‌ها، همپای رشد فناوری اطلاعات، در قالب دیجیتال و در سکوها‌ی برخط و برون‌خط، به مخاطبان عرضه شده است. با توجه به جایگاه و اهمیت حدیث در میان علوم اسلامی، بخش مهمی از فعالیت‌ها و در نتیجه محصولات این مرکز، در زمینه حدیث و خدمت به حدیث اهل‌بیت(علیهم السلام) بوده است. در این نوشتار، ضمن بیان سیر تکاملی فعالیت‌های حدیثی مرکز نور، محصولات حدیثی آن نیز معرفی می‌گردد.

کلیدواژگان: نرم‌افزارهای حدیثی، پایگاه‌های حدیثی، جامع الأحادیث، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

مقدمه

بعد از قرآن کریم، کلام معصومان(علیهم السلام)، مهم‌ترین منبع آموزه‌های دینی به شمار می‌آید. حدیث، به عنوان مادر بسیاری از علوم اسلامی یا همه آنها(۱)، جایگاه ویژه‌ای در میان علوم اسلامی دارد. تولید محصولات نرم‌افزاری حدیثی، در شمار اولین کارهای مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی است. از این‌رو، ارائه متون حدیثی و تولید محصولات حدیثی، علاوه بر ایجاد زمینه دسترسی عموم علاقه‌مندان به منابع حدیثی، زمینه انجام فعالیت‌های پژوهشی کارآمد را برای محققان هموار می‌سازد. این جایگاه، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی را بر آن داشت تا متناسب با نیازها و بر اساس قابلیت‌ها و امکانات دنیای فناوری اطلاعات، نرم‌افزارهای تولیدشده حدیثی را در مقاطع زمانی مختلف نو به نو کند. با توجه به جایگاه حدیث و سنت معصومان، می‌توان گفت تمام محصولات و نرم‌افزارهای تولیدشده در این مرکز، از حدیث بهره برده‌اند. در این

* پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور).

دیسکت ۳،۵ اینچی قرار داشت، با نام «معجم الفاظ نور» به جامعه علمی و تازه‌آشنا با ابزارهای الکترونیکی، ارائه گردید. این پدیده، به دلیل ویژگی‌هایی که داشت، در فضای علمی آن روز، همگان را شگفت‌زده نمود و با استقبال و علاقه بسیاری از سوی فرهیختگان مواجه گردید (اکبری، ۱۳۹۳: ۵۴).

ارائه متون حدیثی

وقتی محیط‌های ویندوز از حالت شانزده بیتی به سی‌ودو بیتی انتقال یافت و ویندوز ۹۵ در بازار عرضه شد، کارهای نرم‌افزاری مرکز به آن محیط منتقل شد و با اولین ویژوال سی‌پلاس‌پلاس بود که با آن روی ویندوز ۹۵ برنامه «نورالانوار» تولید شد. پس از آن، برنامه «جامع الأحادیث» (نور ۲،۵) ارائه شد که در حقیقت، با این کار، نسل جدیدی از برنامه‌ها تولید شد؛ به نحوی که وقتی این دو نرم‌افزار وارد نمایشگاه جی‌تکس دبی و جهان اسلام شد، واقعاً تحول عجیبی را ایجاد کرد؛ چون شیوه کاربری کامپیوتر را برای تحقیقات علوم اسلامی با داشتن یک محیط چندرسانه‌ای، تحت تأثیر قرار داده بود (مینایی، ۱۳۸۸: ۱۰۰).

نرم‌افزار جامع الأحادیث (نور ۲،۵)، در حقیقت، گام جدیدی بود که این تحول شگرف را به اوج خود رساند و به عنوان مهم‌ترین محصول روایی مرکز ظاهر شد و منابع ارزشمندی را در خود جای داده بود. این برنامه، شامل ۱۸۷ عنوان ۴۴۲ جلد کتاب حدیثی از ۹۰ مؤلف بود و به عنوان اولین نرم‌افزار حدیثی در محیط ویندوز عرضه گردید.

ویژگی‌هایی بی‌نظیری چون: حجم بالای اطلاعات و منابع، کیفیت محتوایی از قبیل اعراب و دقت، عرضه قابلیت‌های مختلف فنی در بخش جست‌وجو و نمایش، به همراه دیگر مزایای این نرم‌افزار، موجب شد تا این برنامه از سال ۱۳۷۹ تاکنون به عنوان مهم‌ترین نرم‌افزار حدیثی مورد

مخاطبان و حتی افراد آشنا به مباحث فناوری را به دنبال داشت که حوزه علمیه و فضایی جوان، دست به چنین کارهایی زده بودند؛ نتایجی که جز با زحمات و سختی‌های فراوان به نتیجه نرسیده بود؛ به عنوان نمونه، فایل‌سازی احادیث کتابی چون وسائل الشیعه با کامپیوترهای نسل ۲۸۶ با مارک مایتک (mitac) شروع شد که ۲۰ مگابایت‌ها داشت و ۶۴۰ کیلوبایت رم و کارهای حجیم برنامه‌نویسی و فایل‌سازی روی آن انجام می‌شد. این کامپیوتر، باید چهار یا پنج روز پشت سر هم کار می‌کرد و کولر و پنکه هم پشت سرش روشن می‌بود تا داغ نکند و اگر برق می‌رفت، دوباره کار از ابتدا شروع می‌شد. گاهی پنج یا شش روز طول می‌کشید که یک فایل وسائل الشیعه ساخته شود (آسیابانی، ۱۳۸۸: ۱۰).

برای آماده‌سازی فایل‌های کتاب بحارالانوار که شمار جلد‌های آن به ۱۱۰ جلد می‌رسد، لازم بود طوری برنامه‌ریزی شود که چهار یا پنج کامپیوتر با هم کار کند و هرکدام از این کامپیوترها، ده بیست جلد از کتاب را فایل‌سازی کند (همان).

در گام‌های نخست، محتوای «کتب اربعه» و «بحارالانوار» که روی ۱۵

بنیان فعالیت‌های مرکز تمقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، در طی سی سال که از راه‌اندازی آن می‌گذرد، بر ارائه متون دیجیتال و پژوهش و فراوری منابع و متون اسلامی، با محوریت قرآن کریم و احادیث پیامبر و ائمه معصوم(علیهم السلام) شکل گرفته است. این فعالیت‌ها، همپای رشد فناوری اطلاعات، در قالب دیجیتال و در سکوهای برخط و برون‌خط، به مخاطبان عرضه شده است

اکنون نوبت آن بود که احادیث شیعه با شیوه ارائه در قالب معجم موضوعی هم ارائه گردد. بر این اساس، نرم‌افزار «معجم موضوعی بحارالأنوار» که کار موضوع‌برداری از آن، از همان روزهای نخست کار مرکز شروع شده بود، تهیه و ارائه گشت.

با تولید نرم‌افزار تخصصی معجم موضوعی بحارالأنوار، راهی تازه پیش روی پژوهشگران قرار گرفت تا با سهولت بیشتر، به امر تحقیق در زمینه روایات و علم حدیث بپردازند. در این برنامه، متن کامل بحارالأنوار بر اساس چاپ نسخه ۲۵ جلدی آخوندی و قابل انطباق بر نسخه چاپ بیروتی ۱۱۰ جلدی ارائه شد که مهم‌ترین ویژگی آن، ارائه بیش از ۲۱۹۲۹ کلیدواژه، افزون بر ۱۰۸۷۱ نمایه ترکیبی، ۱۳۴۷۷ نشانی به همراه بیش از ۱۲۲۹۱۹ موضوع بود.

در این برنامه، کاربر می‌توانست به جست‌وجو در متن و عناوین ابواب کتاب‌ها بپردازد و با ترکیب ریشه‌ها، کلیدواژه و نمایه‌ها، حوزه تحقیق خود را در میان موضوعات حدیثی برنامه گسترش دهد. ارجاع اصطلاحات هم‌عرض در نظام مترادفات، تفکیک اصطلاحات چندمعنایی در نظام مشترکات و نیز ارائه فهرست مفاهیم وابسته در نظام مرتبطات، از امکانات مفیدی است که در این برنامه ارائه شده است. به‌تازگی نسخه دوم این برنامه در قالب جدیدی که متفاوت از

استفاده پژوهشگران علوم اسلامی قرار گیرد. جامع‌الاحادیث را می‌توان در یک جمله به عنوان نرم‌افزار بحارالأنوار و مصادر آن معرفی کرد. این برنامه در مراحل مختلف، با تغییرات جزئی فنی و محتوایی، بارها تکثیر و ارائه شد.

از امتیازات این برنامه، اعراب‌گذاری کامل تعداد ۷۶ جلد از کتاب‌هاست. این برنامه، علاوه بر متون حدیثی، دارای منابع اصلی رجال شیعه و برخی منابع تفسیری نیز بود؛ تفسیرهای گنجانده‌شده در جامع‌الاحادیث، صرفاً تفاسیر روایی بود.

در مراحل بعد، به دنبال پیشرفت‌های سریع عرصه اطلاع‌رسانی و فناوری و استقبال کاربران، برنامه‌های نور و از جمله نرم‌افزارهای حدیثی، یکی پس از دیگری در گذر زمان و متناسب با رشد اطلاعات و امکاناتی که در دنیای نرم‌افزار و رایانه در جریان بود، ارائه گردید.

چندی نگذشت که به دلیل درخواست‌های کاربران عمومی و نیاز آنان به احادیث و عدم آشنایی ایشان با متون عربی، مرکز اقدام به تولید نرم‌افزار «گنجینه روایات نور» کرد که در واقع، مشتمل بر روایات ترجمه‌شده به زبان فارسی بود. هدف از تولید این محصول، عرضه تمام کتاب‌های حدیثی دارای ترجمه فارسی بود. ۲۳۳ عنوان کتاب در قالب ۳۸۱ جلد با موضوعات مختلف، محتوای این کتابخانه حدیثی را تشکیل می‌داد. امکان مشاهده ترجمه احادیث به زبان فارسی و مقایسه هم‌زمان آن با متن عربی، از قابلیت‌های ویژه این گنجینه بزرگ روایی بود.

ارائه ترجمه‌ها و شرح‌های احادیث

به دلیل استقبال بی‌نظیر کاربران در بیش از یک دهه از برنامه جامع‌الاحادیث، بار دیگر این برنامه با تغییرات اساسی در تعداد منابع و امکانات پژوهشی روزآمد شد. گذشت مدت‌زمان طولانی از ارائه نرم‌افزار جامع‌الاحادیث و جایگاه و اهمیت این نرم‌افزار، موجب شد که در مورد محتوا و امکانات پژوهشی و فنی این برنامه تجدید نظر شود و نسخه جدیدی از برنامه ارائه گردد.

«جامع‌الاحادیث ۳،۵» شامل همه منابع موجود در نسخه قبلی و همچنین، گنجینه روایات نور بود. علاوه بر اینکه تعداد قابل توجهی از کتاب‌های ترجمه و شرح حدیث و چندین امکان پژوهشی مهم، به آن اضافه شده بود. از جمله این امکانات، به‌کارگیری پردازش هوشمند در شناسایی احادیث مشابه بود.

ارائه برنامه‌های موضوعی احادیث

با ارائه جامع‌الاحادیث که شامل تقریباً تمام متون حدیثی شیعه می‌شد، کار ارائه منابع در قالب یک کتابخانه و معجم لفظی انجام شده بود.

ساختار برنامه‌های موضوعی سابق است، عرضه شده که کار استفاده از این نرم‌افزار را بسیار آسان نموده است.

دعا و زیارت

حدیث که همان حکایت قول، فعل و تقریر معصومان(علیهم السلام) است، دامنه‌ای گسترده دارد که بر این اساس، دعا و زیارت را نیز شامل می‌شود. جایگاه دعا و زیارت، در زندگی هر انسان شیعه و عموم مخاطبان و حتی متخصصان و پژوهشگران در متون دعا و زیارت و معارف برخاسته از آن، بر کسی پوشیده نیست. از این رو، لازم بود که برنامه‌ای ویژه دعا و زیارت نیز در دستور کار قرار گیرد. نرم‌افزار «نور الجنان» به همین منظور تولید شد که علاوه بر اینکه یک کتابخانه اخلاق و دعا و زیارت بود، برنامه‌ای چندرسانه‌ای در زمینه دعا و زیارت نیز به شمار می‌آید که به‌خوبی مورد استقبال مخاطبان قرار گرفت.

نور الجنان، گلشن عطرآگینی از دعا و کتاب‌های اخلاقی بود که در آن، قرآن کریم به همراه متن کامل ۶۸ عنوان کتاب در ۱۰۲ جلد از ۵۰ مؤلف در زمینه: منابع ادعیه، شرح و تفسیر دعاها، فلسفه دعا و همچنین، کتاب‌های اخلاقی و سیروسلوک ارائه شد. نمایش فهرست‌های گوناگون: ادعیه، زیارت‌ها، نمازها، اعمال هفته و ماه‌ها برگرفته از متن مفاتیح الجنان و صحیفه سجادیه به همراه نمایش متن و ترجمه و صوت دعاها، از قابلیت‌های برجسته این برنامه بود.

نهج البلاغه

نهج البلاغه، این اثر گران‌سنگ سید رضی، در میان کتاب‌های حدیثی شیعه، بسیار مورد توجه مخاطبان عمومی و پژوهشگران است. این مسئله و نیز شخصیت ویژه امام علی(علیه السلام) موجب شده بود که مرکز تحقیقات کامپیوتری و علوم اسلامی، بخشی از فعالیت‌های خود را به این کتاب ارزشمند معطوف بدارد. وقتی سال ۱۳۷۹ از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی به عنوان سال امام علی(علیه السلام) نام‌گذاری شد، فرصت مناسبی به دست آمد که کارهای انجام‌شده در این حوزه با شتاب بیشتری به اتمام برسد و در قالب یک برنامه ارائه گردد. نرم‌افزار «دانشنامه علوی» یا «موسوعه نهج البلاغه»، برنامه مهمی بود که در این سال، به جامعه محققان عرضه شد. این برنامه، شامل ۱۱۰ عنوان کتاب در بیش از ۲۸۰ جلد درباره نهج البلاغه، در واقع، بزرگ‌ترین دائرة المعارف رایانه‌ای سخنان امام علی(علیه السلام) است. در این برنامه، ۳۳ عنوان شرح و تعلیقه در ۱۶۳ جلد به زبان‌های فارسی و عربی، ۲۶ ترجمه به زبان‌های فارسی، انگلیسی و فرانسوی و ۷ شرح و ترجمه منظوم ارائه شد. همچنین، متن نهج البلاغه بر اساس پنج نسخه معتبر به نمایش گذاشته شد.

رجال حدیث و اسناد روایات

ارتباط تنگاتنگ سند با متن حدیث و تأثیر ویژگی‌های راویان و اسناد در قضاوت درباره اعتبار یا عدم اعتبار روایات و نیز نیازمندی محققان در پژوهش‌های سندی مرتبط با روایات، ایجاب می‌کرد که مرکز به علم رجال و راوی‌شناسی و منابع رجالی توجه ویژه داشته باشد. بر این اساس، نرم‌افزار «درایة النور» به همین منظور تولید شد. در زمان تولید درایة النور، دانش‌های فنی مرکز در زمینه برنامه‌نویسی به بلوغ کامل رسیده بود و هریک از نرم‌افزاری تولیدی مرکز در یکی از حوزه‌های علوم اسلامی، به اقتضای همان علم،

به دلیل استقبال بی‌نظیر کاربران در بیش از یک دهه از برنامه جامع ال‌ام‌ادیت، بار دیگر این برنامه با تغییرات اساسی در تعداد منابع و امکانات پژوهشی، روزآمد شد. گذشت مدت‌زمان طولانی از ارائه نرم‌افزار جامع ال‌ام‌ادیت و جایگاه و اهمیت این نرم‌افزار، موجب شد که در مورد محتوا و امکانات پژوهشی و فنی این برنامه، تجدید نظر شود و نسخه جدیدی از برنامه ارائه گردد

هرکدام از فعالیت‌های مدیثی که طی سالیان متمادی در مرکز انجام شده، بخشی از پایگاه نورمدیث را شکل داده است؛ به بیان دیگر، این پایگاه، برآمده از قریب به سی سال تلاش مرکز نور در موزه مدیث است. پس، وبگاه نورمدیث، در حقیقت، نسخه برفظ نرم‌افزار جامع الامادیت است که البته، به اقتضای فضای وب، قابلیت‌های متناسب با وب را در فود جای داده است

قابلیت‌ها و ویژگی‌های مفیدی از کامپیوتر را برای تسهیل کار پژوهشگران به کار می‌گرفتند.

نرم‌افزار درایة النور، نخستین نرم‌افزار تخصصی رجالی شیعه بود که پس از ارائه متون حدیثی در برنامه‌های دیگر تولید شد. آشنایی و مطالعه و شرح حال راویان حدیث، ارزیابی و بازسازی اسناد، شناسایی راویان حدیث از طریق دو فهرست عنوان معیار و عنوان اصلی و ده‌ها امکان متنوع و پیشرفته پژوهشی دیگر، از جمله موضوعات این نرم‌افزار تخصصی بود.

نرم‌افزار رجالی درایة النور، گام مهمی در سرعت و دقت پژوهش‌های رجالی محققان این حوزه برداشت. از این‌رو، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، پس از دریافت نظر و پیشنهاد کاربران و تکمیل امکانات و قابلیت‌های پیشرفته، نسخه جدید این برنامه را تهیه نموده است که به‌زودی تولید می‌شود. (۲)

پس از ارائه درایة النور، به منظور توسعه قابلیت‌ها و امکانات برنامه درایة النور به سایر کتاب‌های رجالی، نرم‌افزار دیگری با عنوان «فرهنگ اسناد کتب شیخ صدوق»، عرضه شد. این برنامه، مشتمل بر متن کامل ۱۰ کتاب حدیثی شیخ صدوق (ره) به همراه بررسی اسناد آنها است که مانند درایة النور، اسناد احادیث را بازسازی نموده و ویژگی‌هایی از قبیل: تعلق، تحویل، عطف و ضمیر در اسناد را مشخص نموده است.

نکته قابل توجه در این برنامه آن بود که اسناد روایات کتاب «من لا یحضره الفقیه» با استفاده از مشیخه این کتاب، بازسازی شده و ارتباط اسناد روایات راویان دارای طریق، در این کتاب با مشیخه، به همراه نمایش سایر روایات این طریق، مشخص شده است.

پس از این، تولید کتابخانه‌ای برای منابع رجالی شیعه، در دستور کار قرار گرفت. ویژگی اصلی درایة النور، امکانات خاص رجالی و سندی بود که محقق را در ارزیابی اسناد و شناسایی راویان، یاری می‌رساند. بر این اساس، از میان کتاب‌های رجالی، فقط به هشت کتاب اصلی رجال و نیز معجم رجال الحدیث آیت‌الله العظمی خویی بسنده کرده بود. محدود بودن منابع رجالی شیعه به اصول ثمانیه رجالی و معجم رجال الحدیث در نرم‌افزار درایة النور و نیاز پژوهشگران مباحث رجالی و حدیثی به منابع تحقیقی بیشتر و بهره‌گیری از نظر علمی و کارشناسی بخش قابل توجهی از دانشمندان رجال حدیث شیعه، زمینه‌ساز تولید نرم‌افزار «کتابخانه رجال شیعه» گردید.

در این محصول، متن مهم‌ترین کتاب‌های شیعه در زمینه رجال، همراه با قابلیت‌های متنوعی جهت جست‌وجو و انجام پژوهش‌های گوناگون در آنها فراهم آمد. این کتابخانه، شامل حدود یکصد عنوان از منابع و تألیفات مهم علم رجال بود. انواع مختلف نگاشته‌های رجالی گردآمده در این مجموعه، همچون: طبقات، فهرست‌نگاری، تک‌نگاری، جرح و تعدیل که در فاصله زمانی قرن سوم هجری تا قرن اخیر به رشته تحریر درآمده بود، کتابخانه نسبتاً کامل و جامعی را، با بیش از پانصد جلد کتاب، در اختیار محققان و طلاب سطوح عالی حوزه و دانشجویان علوم حدیث قرار داد.

روایات اهل سنت

از آنجا که بسیاری از محققان برای فهم و استنباط احکام فقهی یا مسائل اعتقادی و اخلاقی، به

احادیث و منابع سایر مذاهب مهم اسلامی توجه دارند، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در برنامه‌های مختلف خود، به تجمیع منابع مهم شیعه و اهل سنت توجه داشته است که از آن جمله می‌توان به «جامع تفاسیر نور» و «مشکات الأنوار» در تفسیر و علوم قرآن، «نورالسیره» و «دانشنامه نبوی» و «دانشنامه علوی» در تاریخ و سیره، «کتابخانه کلام اسلامی» و «درختواره کلام» در علم کلام اسلامی، «عرفان»، «نور الحکمة» و «کتابخانه حکمت اسلامی» در فلسفه و عرفان و نرم‌افزارهای متنوع دیگر در موضوعاتی همچون: نجوم اسلامی، جغرافیای جهان اسلام، اخلاق اسلامی، طب و قواعد ادبیات عربی اشاره نمود.

در این میان، تولید نرم‌افزاری که دربردارنده احادیث فریقین باشد، بیش از همه رشته‌های علوم اسلامی ضرورت داشت و قابل توجه بود که برای نخستین بار، پس از پشت سر گذاشتن تجربه‌های مفید در تولید و ارائه برنامه‌های مختلف، نرم‌افزار «کتابخانه احادیث فریقین» تولید شد. هدف اصلی از عرضه این نرم‌افزار، سرعت‌بخشی به دسترسی و آسان‌سازی پژوهش در منابع مهم حدیثی شیعه و اهل سنت در کنار یکدیگر بود؛ به‌گونه‌ای که محققان هریک از مذاهب اهل سنت و امامیه بتوانند با بهره‌گیری از کارآمدترین و جدیدترین ابزارهای رایانه‌ای، به پژوهش‌های فقهی، اعتقادی و حدیثی بپردازند.

آنچه در تولید این نرم‌افزار مورد توجه قرار گرفته، عرضه مجموعه‌ای کامل از مهم‌ترین مصادر اصیل و متقدم حدیثی شیعه و اهل سنت بود که با ارائه ۲۰ عنوان کتاب در ۱۳۷ جلد، انجام شده است. از این تعداد، ۱۰ عنوان کتاب از منابع شیعه و ۱۰ عنوان از منابع اهل سنت است. همچنین، در جدیدترین محصولات تولید شده در مرکز در رابطه با منابع اهل سنت، می‌توان به برنامه «دانشنامه فضایل اهل بیت (ع) در منابع اهل سنت» اشاره کرد.

این برنامه تمرکز خود را بر نقل روایات فضایل و مناقب پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) و ائمه اطهار (علیهم السلام)، معطوف داشته است. کتاب‌هایی از اهل سنت که به تاریخ، فضایل و مناقب اهل بیت (ع) پرداخته‌اند، بیش از هزار عنوان است که محققان مرکز با واکاوی تعدادی از این منابع، درختواره‌ای از فضایل را تدوین نمودند و در قالب یک نرم‌افزار دانشنامه‌ای ارائه کردند. این برنامه، بخشی از کارهای پژوهشی در این باره را توسعه بخشیده و پژوهشگران را در گسترش فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی یاری می‌کند.

دانشنامه فضایل اهل بیت (ع) در منابع اهل سنت، یک نرم‌افزار تخصصی است که علاوه بر ارائه درختواره فضایل، دارای کتابخانه‌ای است که کلیه امکانات نمایش و جست‌وجوی مرسوم در برنامه‌های نور را در خود جای داده

است. مخاطبان اصلی این برنامه، طلاب، اساتید و پژوهشگران حوزه و دانشگاه در موضوعات تاریخ، حدیث و سیره معصومان (ع) هستند.

فعالیت‌های حدیثی در وب

فعالیت‌های حدیثی این مرکز، محدود به برنامه‌های رومیزی نیست. از روزهای نخست حضور اینترنت در ایران، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بخشی از فعالیت‌های خود را به حضور در فضای وب معطوف داشت. پایگاه حوزه، اولین پایگاه مرکز برای ارائه معارف دینی و فرهنگ عمومی در فضای اینترنت بود که در شمار نخستین پایگاه‌ها با محتوای فارسی در اینترنت نیز به حساب می‌آمد.

در روزهای نخست، مهم‌ترین رویکرد پایگاه حوزه که اساس فعالیت‌های اولیه آن را تشکیل می‌داد، تهیه دانشنامه‌هایی در موضوعات مختلف و از جمله دانشنامه علوم حدیث در اینترنت بود. دانشنامه علوم حدیث، درختواره‌ای از علوم حدیث بود که از طریق مرور مسیر شاخه‌ها و زیرشاخه‌ها، مباحث حدیثی را در اختیار کاربران قرار می‌داد. این دانشنامه، اکنون در قالب ۷۰ نمایه شامل ۱۸ نمایه اصلی و ۵۲ نمایه فرعی، بر روی پایگاه اینترنتی حوزه در دسترس علاقه‌مندان است. (۳) از آنجا که اکنون نزدیک به ربع قرن است که پایگاه حوزه در فضای وب برای مخاطبان فعالیت می‌کند، بخش قابل توجهی از انبوه مطالب این پایگاه را حدیث و معارف حدیثی تشکیل می‌دهد. ارائه متون مهم حدیثی شیعه مانند نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و نیز ارائه ۲۰ هزار حدیث موضوعی، از این جمله است.

در زمینه ارائه متون حدیثی برای متخصصان و پژوهشگران، همان‌گونه که قبلاً نیز گذشت، مهم‌ترین محصولات حدیثی مرکز، در قالب آفلاین تهیه و ارائه شده بود. تا این زمان، مجموعه کتاب‌های حدیثی شیعه به همراه

الأحاديث متمایز می‌سازد، این است که به جای عرضه متن کامل کتاب‌ها، فهرست کاملی از احادیث اهل بیت (علیهم السلام) از کتاب‌های حدیثی را استخراج و ارائه کرده است. در فضای عرضه حدیث‌محور، امکانات بیشتری در خصوص هر حدیث ارائه و فراهم شده است. با توجه به ارتباط وثیق احادیث با محتوایی که در کتاب‌ها، در کنار احادیث عرضه شده است، کاربر می‌تواند حدیث مورد نظر را در خلال صفحات کتاب مشاهده نماید.

منابع حدیثی این پایگاه، شامل: احادیث، ترجمه‌ها و شروح نگاشته‌شده بر روایات می‌باشد و در حال حاضر، بیش از ۳۹۳۰۰۰ حدیث را در خود جای داده است. بیش از ۸۶ هزار روایت در پایگاه دارای ترجمه است و برای ترجمه آنها، از ۱۳۳ عنوان کتاب در ۲۱۸ جلد استفاده شده است. همچنین، بیش از ۳۵ هزار روایت پایگاه که بخش عمده آنها، روایات کتب اربعه حدیثی است، دارای شرح است. برای این شروح، از ۱۹ عنوان کتاب در ۱۰۶ جلد استفاده شده است که این آمار، در حال افزایش

ترجمه‌ها و شرح‌ها گردآوری شد و به همراه قابلیت‌های پژوهشی، در یک برنامه ارائه گردید؛ اما مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در ادامه تولید نرم‌افزارهای متنوعی که در حوزه حدیث عرضه نمود، در سال‌های اخیر، اقدام به راه‌اندازی وبگاهی حدیثی نمود، (۴) تا ضمن عرضه دستاوردهای پیشین خود در محیط وب، قابلیت‌های جدیدی را در اختیار جامعه حدیث‌پژوهان و محققان علاقه‌مند به مباحث حدیثی قرار دهد.

وبگاه جامع الأحادیث، پایگاهی حدیث‌محور بود که از قالب کتابخانه‌ای خارج شد (بهرامی، ۱۳۹۷: ۱۶) و در آن، مجموعه روایات موجود در حدود ۲۰۰ عنوان از مصادر حدیثی شیعه عرضه گردید. این عناوین که شامل بیش از ۵۰۰ جلد می‌باشد، فهرست نسبتاً کاملی از کتاب‌های حدیثی شیعه بود که از ادوار مختلف نگارش حدیث، به‌خصوص کتاب‌های حدیثی باقیمانده از پنج قرن اول بود که به دست حدیث‌پژوهان معاصر رسیده است. در این میان، برخی از مهم‌ترین منابع مهم مورد توجه و استفاده حدیث‌پژوهان در دوره‌های متأخر نیز با این مجموعه همراه شد.

می‌توان گفت هرکدام از فعالیت‌های حدیثی که طی سالیان متمادی در مرکز انجام شده، بخشی از پایگاه نورحدیث را شکل داده است. به بیان دیگر، این پایگاه برآمده از قریب به سی سال تلاش مرکز نور در حوزه حدیث است (همان).

پس، وبگاه نورحدیث، در حقیقت، نسخه برخط نرم‌افزار جامع الأحادیث است که البته به اقتضای فضای وب، قابلیت‌های متناسب با وب را در خود جای داده است. از ویژگی‌های این وبگاه که آن را از نرم‌افزار جامع

از آنجا که بسیاری از محققان برای فهم و استنباط امکام فقهی یا مسائل اعتقادی و افلاقی، به احادیث و منابع سایر مذاهب مهم اسلامی توجه دارند، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در برنامه‌های مختلف خود، به جمع‌بندی منابع مهم شیعه و اهل سنت توجه داشته است

پی‌نوشت‌ها

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت افتتاح مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، ۷۴/۸/۲۲؛ پایگاه دفتر نشر و حفظ آثار آیت‌الله خامنه‌ای:

farsi.khamenei.ir

۲. برای اطلاع از جزئیات امکانات و قابلیت‌های این برنامه، ر.ک: «گزارش نشست علمی نقد و بررسی نرم‌افزار درایة النور» در همین شماره.

۳. دسترسی به این دانشنامه، در وبگاه اطلاع‌رسانی حوزه، با نشانی:

www.hawzah.net/fa/Subjects/78448

۴. پایگاه جامع الأحادیث (نورحدیث)، با نشانی:

www.noorhadith.ir

منابع

۱. آسیابانی، رضا. «مهم‌ترین رمز موفقیت مرکز را اخلاص دوستان می‌دانم». ره‌آورد نور. ۲۹ (۱۳۸۸): ۱۳-۶.

۲. اکبری، احمد. «پایگاه جامع الأحادیث، پنجره‌ای رو به معارف اهل‌بیت(علیهم السلام)». ره‌آورد نور. ۴۷ (۱۳۹۳): ۵۴-۵۷.

۳. بهرامی، محمدحسین. «وبگاه نورحدیث، بزرگ‌ترین جامع حدیثی شیعه». ره‌آورد نور. ۶۳ (۱۳۹۷): ۱۶-۲۵.

۴. مینایی، احمد. «پردازش هوشمند، کارهای تحقیقاتی را سرعت می‌بخشد». ره‌آورد نور. ۲۹ (۱۳۸۸): ۹۶-۱۰۷.

۵. پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه: www.hawzah.net

۶. پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی: www.noorsoft.org

نیز هست. همچنین، امکان گفت‌وگو در خصوص ترجمه‌ها و شروح نقل شده از کتاب‌ها و یا افزودن ترجمه و شرح توسط کاربران نیز در ذیل هر حدیث فراهم آمده است.

از ویژگی‌های برجسته نورحدیث، استفاده از امکانات هوشمندسازی متون حدیثی است. پردازش هوشمند متون، از فناوری‌های نسبتاً جدید است که رویکرد آینده مرکز هم به این سمت وسوست. استفاده از پردازش‌های ماشینی و هوشمند، هم در بخش آماده‌سازی اطلاعات و کارهایی مانند اعراب و برچسب‌گذاری متون به کار گرفته شده و هم در بخش ارائه مطالب برای کاربر، در کارهایی مانند مشابه یابی لفظی و معنایی روایات که در قسمتی تحت عنوان احادیث مرتبط به آن پرداخته شده است.

خاتمه

تمام فعالیت‌های حدیثی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، در سکوی آفلاین و آنلاین، در جهت آسان‌سازی دسترسی مخاطبان به منابع حدیثی و مطابق با نیازها و درخواست‌های نوبه‌نوی کاربران انجام شده و محصولات مناسب با آنها تولید گردیده است. رسالت مهمی که این مرکز به دوش گرفته، آن است که میراث گران‌سنگ معارف قرآن و حدیث و آموزه‌های دینی را که در دل کتاب‌ها و در گوشه‌ای از کتابخانه‌ها مانده بود، با استفاده از فناوری اطلاعات و پیشرفت‌های تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، به معرض استفاده علاقه‌مندان و شیفتگان این دریای عظیم از اطلاعات و معارف اسلامی کشانده است.

غنی‌سازی‌ها و فرآوری‌های صورت‌گرفته بر روی متون و منابع حدیثی، گام مهم دیگری است که این مرکز به آن پرداخته‌اس، این مسئله موجب شده است که تحقیقات پژوهشگران این حوزه، با دقت و سرعت بیشتری به انجام برسد و تولید علم شتابی دوچندان پیدا کند.

همانگی با پیشرفت‌های فناوری اطلاعات و به‌کارگیری امکانات و قابلیت‌های تازه در این عرصه، برای آسان‌نمودن کار پژوهشگران و مخاطبان و بهره‌مندی حداکثری از این عرصه، در تبیین معارف قرآنی و حدیثی، مسئله قابل توجه دیگری است که در این مرکز دنبال شده است و ان‌شاءالله، این همگامی و روزآمدی همچنان ادامه خواهد داشت. ●